RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wa[illegible]may

International Researc[illegible]
UGC-CARE LISTED

Special Issue, Volume- IV
Challenges of Higher Education in India to Compete with Global Level

July 2021

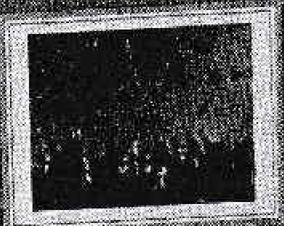

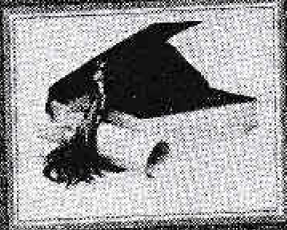

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Dr. Purandhar Dhanapal Nare
Principal,
Night College of Arts and Commerce,
Ichalkaranji

Co-Editor:
Dr. Madhav. R. Mundkar

Address
'Pranav', Rukme[illegible]
[illegible] Road, Ahmadpur, Dist. [illegible]

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wa[illegible]may

International Research [illegible]

UGC-CARE LISTED

Special Issue, Volume- IV

Challenges of Higher Education in India to Compete with Global Level

July 2021

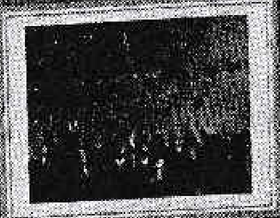

Chief Editor;
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Dr. Purandhar Dhanapal Nare
Principal,
Night College of Arts and Commerce,
Ichalkaranji

Co-Editor:
Dr. Madhav. R. Mundkar

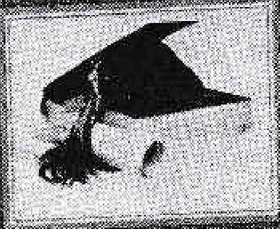

Address
'Pranav', Rukme[illegible]
Thodga Road, Ahmadpur, Dis[illegible]

[illegible]vidyalaya
[illegible]ani

AKSHAR WANGMAY

International Peer Reviewed Journal
UGC CARE LISTED JOURNAL
July 2021
Special Issue, Volume-IV

On

CHALLENGES OF HIGHER EDUCATION IN INDIA TO COMPETE WITH GLOBAL LEVEL

Chief Editor
Dr. NanasahebSuryawanshi
Pratik Prakashan, 'Pranav, Rukmenagar, Thodga Road Ahmedpur,
Dist. Latur, -413515, Maharashtra

Executive Editor
Dr. Purandhar Dhanapal Nare
Principal
Night College of Arts & Commerce, Ichalkaranji.

Co-Editor
Dr. Madhav. R. Mundkar
Assistant Professor, Head Dept. of Hindi
Night College of Arts & Commerce, Ichalkaranji.

Editorial Board
Prof. M. R. Dandekar
Prof. Dr. S. L. Randive
Prof. Dr. G. B. Khandekar
Prof. Dr. D. B. Bimale
Prof. Dr. R. V. Sapkal
Prof. Dr. S. V. Chaple
Prof. S. R. Patankar

Published by Dr. Purandhar Dhanapal Nare, Principal, Night College of Arts & Commerce, Ichalkaranji.

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors Price: Rs.1000/-

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

43	मराठी कादंबरीतील जोगतीणींचे चित्रण प्रा. डॉ. राजीव वैजनाथराव यशवंते, श्री. सौरभ रमेश पाटणकर	144-146
44	स्त्रीत्ववाद : इतिहास लिखाणातील एक नविन प्रवाह डॉ रामेश्वर विक्रम सपकाळ	147-149
45	तुम्हें बदलना ही होगा उपन्यास में दलित विमर्श प्रा.डॉ.संगीता विष्णु भोसले	150-152
46	व्हॉलीबॉल खेळाडूंच्या समन्वय घटकावर योग प्रशिक्षणाचा होणारा परिणाम प्रा. दिपक प्रकाश सौदागर	153-154
47	नाशिक जिल्ह्यातील भूमी उपयोगाचा भौगोलिक अभ्यास आहिरे बाबाजी मोतीराम, प्रा. डॉ. राजपंगे माधव गणपती	155-159
48	भारताच्या जडणघडणीत मौलाना आझाद यांचे योगदान डॉ. दत्तात्रय चंद्रकांत वाबळे	160-162
49	जळगाव जिल्ह्यातील लोकसंख्या पोषण स्थिती एक भौगोलिक अभ्यास डॉ. विशाल वाघ, डॉ. महंमद शेख	163-165
50	ज्योती जैन के साहित्य में चित्रित विविध समस्याएँ इरफान बाळासो नायकवडे	166-168
51	भारतीय समाजातील स्त्री - भ्रूण हत्या प्रा.डॉ.योगेश जगन्नाथ कोरडे.	169-172
52	औसा तालुक्यातील भूजल पातळीचा भौगोलिक अभ्यास प्रा. जावळे व्ही. जी.	173-175
53	खो-खो खेळाचा आंतरराष्ट्रीय प्रवास डॉ. देवेंद्र बापुसो बिरनाळे	176-177
54	१८ व्या अशिया कबड्डी स्पर्धमध्ये दक्षिन कोरिया संघाने वापरलेल्या कौशल्यांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास Dr.Yevan Awale	178-180
55	विजन – शहरी उच्च वर्गीय नारी की दास्तान डॉ. सबिहा समिरूद्दीन सय्यद	181-182
56	वैश्विक परिप्रेक्ष में उच्च शिक्षा की चुनौतियाँ डॉ. श्रीकांत बी. संगम	183-184
57	बंजारा कवींचे निसर्गचित्रण चव्हाण लक्ष्मण भैरू	185-192
58	21 वीं सदी की कवयित्रियों के काव्य में स्त्री विमर्श डॉ. शाहू साईनाथ गणपत	193-196
59	किसानों की आत्महत्या पर केंद्रित कहानी ... एक अनुशीलन डॉ. काळे लक्ष्मण तुळशीराम	197-200
60	उमेदवाराच्या राजकीय गुन्हेगारी पार्श्वभूमीबाबत मतदारामधील समज व त्याचा निवडणुकीच्या निकालावर प्रभाव (गोंदिया तालुक्याच्या विशेष संदर्भात) प्रा.डॉ. ... बी. चवरे	201-207
61	... जिल्ह्यातील ग्रामीण साक्षरतेचे भौगोलिक विश्लेषण डॉ. प्रवीण विलासराव ठाकरे	208-210

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist. Parbhani

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

'Akshar Wangmay' UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, July 2021, Special Issue, Volume-IV
"Challenges of Higher Education in India to Compete with Global Level"

मराठी कादंबरीतील जोगतीणींचे चित्रण

प्रा. डॉ. राजीव वैजनाथराव यशवंते[1] श्री. सौरभ रमेश पाटणकर[2]
[1]सहा.प्राध्यापक, मराठी विभागप्रमुख,
श्री. गुरुबुद्धी स्वामी कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पूर्णा
[2]संशोधक विद्यार्थी, मराठी विभाग भाषा, साहित्य आणि संस्कृती अभ्यास संकुल,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

प्रास्ताविक-

भारतातील शोषणाधारित समाजव्यवस्थेच्या मुळाशी भारतीय समाजात अस्तित्वात असणारी वर्ण व्यवस्था आहे. वर्ण व्यवस्था व जातव्यवस्थेने भारतातीलविविध वर्ण समुदायाचे व कालांतराने जात समुहाचेमोठ्या प्रमाणात शोषण केले. मानवीयअधिकारांपासून वंचित ठेवले. समाजाचे धुरिणत्व करणाऱ्या वर्चस्ववादी समूहाने वर्ण आणि जात व्यवस्थेच्या माध्यमातून फक्त मानवी हक्कांची पायमल्ली केली नाही तर तत्कालीन राजव्यवस्था, सामंतशाही यांच्याशी संगनमत करून मठ, मंदिरांच्या माध्यमातून स्वार्थी हेतूने 'देवदासी' सारखे सामाजिक वर्गही निर्माण केले. शतकानुशतके आजही धर्म, मंदिर आणि देवता यांच्या नावाने देवदासी समूहाचे शोषण सुरु आहे. साहित्यामध्ये देवदासी समूहाचे चित्रण खऱ्या अर्थाने साठोत्तरी कालखंडात झालेले दिसून येते. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात शिक्षणाच्या झालेल्या सार्वत्रिकरणाचालाभविविधसामजिक गटांनी घेतला. या सामाजिक गटांना तत्कालीन साहित्यामध्येचित्रित झालेला समाज व ते स्वतः ज्या सामाजिक स्थिती- गती मधून मार्गक्रमण करीत होते यामध्ये मोठ्या प्रमाणात विसंगती आढळून आली. त्यामुळे साठोत्तरी कालखंडात अनेक सामाजिक गटांनी आपल्या जीवन-जाणीवा, आपल्या समूहाचे म्हणून असणारे प्रश्न, व्यथा, वेदना, या सर्वांच्या मुळाशी असणाऱ्यासामाजिक, धार्मिक, आर्थिक व शैक्षणिक कारणांचा वास्तवादी पट साठोत्तरी साहित्यातून मांडण्यास सुरुवात केली. साहित्यातील कंपूशाही संपण्याचा प्रयत्न करीत 'साहित्य हे समाजाचा आरसा असतो' हे विधान खऱ्या अर्थाने सार्थ ठरावे असा आशय व अभिव्यक्तीसाहित्यातून होऊ लागली. शतकानुशतकेचालत. आलेली देवदासी प्रथा, देवदासीचे धार्मिक जीवन, देवदासी ज्या समाजाच्या घटक आहेत तो समाज व त्यांची जीवनपद्धती यांचा वेध घेणाऱ्या मराठी साहित्यातील कादंबरीची संख्याही लक्षणीय आहे. देवदासींचे उपास्य देवतांवरून मुख्य तीन प्रकार पडतात. यापैकी'जोगतीण' यादेवदासीप्रकारावरमराठीकादंबरीतून काही प्रमाणत चित्रण करण्यात आले असून या सर्व साहित्याचा सामाजिक व वाङ्मयीन दृष्टीने अभ्यास करणे आवश्यक आहे.

देवदासींचे प्रकार :

देवदासीप्रथाभारताच्या विविध प्रांतात प्राचीन काळापासून चालत आलेली आहे. मुख्यत्वे भारतातील दक्षिणेकडील राज्यात मोठ्या प्रमाणात देवदासी प्रथेचे प्रचलन झालेले दिसून येते. प्रदेशपरत्वे देवदासींना विविध नामाभिधान देण्यात आलेले आहे. आंध्रप्रदेशात'जोगिणी', आसाममध्ये 'नटी', कर्नाटकात 'बसवी', मध्यप्रदेशात'भवानी' उत्तरप्रदेशात'अछुती' अशा विविध नावांनी देवदासी समुदायाला ओळखले जाते.

महाराष्ट्रातही देवदासींचे प्रदेशानुसार व विशेषतः उपास्य देवतानुसार तीन प्रकार पडतात.

अ) जोगतीण :

कर्नाटक राज्यातील बेळगाव जिल्हातील सौंदत्ती येथे असलेल्या 'यल्लम्मा' देवीस वाहिलेल्या मुलींना'जोगतीण' म्हणतात. तिने अविवाहित राहूनच देवीची सेवा करावी असा दंडक आहे. महाराष्ट्रासह कर्नाटक व इतर दक्षिणेकडील राज्यात यल्लम्मा देवीचे भक्त आहेत.

ब)मुरळी:

यल्लमाला वाहिलेल्या मुलीला जसे जोगतीण म्हणतात त्याप्रमाणे खंडोबाला वाहिलेल्या मुलींना 'मुरळी' असे म्हणतात. कर्नाटक राज्य व महाराष्ट्रातील विशेषतः दक्षिण महाराष्ट्रात मुरळी सोडण्याची प्रथा प्रचलित आहे.

क)भावीण:

कोकण व गोमंतक प्रदेशात 'भावीण' ही प्रथा प्रचलित आहे. शांतादुर्गा, मंगेशी व इतर देवतांच्या सेवेसाठी स्वतःला वाहून घेतलेल्या स्त्रियांना'भावीण' म्हणतात. भाविणीने मंदिरांची देखभाल करणे व मंदिरातील नित्यक्रम पार पाडण्यासाठी करावयाची सर्व कार्ये पार पाडण्यासाठी [illegible] दंडक आहे.

अ)जोगतीणींचे चित्रण-

१) महादेव मोरे - वर आभाळ खाली धरती (१९७३)

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

Estd. 1963

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

उपरोक्तकादंबरीत महादेव मोरे यांनी 'चंपा' या मध्यवर्ती पात्राच्या माध्यमातून जोगतीण, जोगतीणींची परंपरा, जोगतीणींच्यावाट्याला येणारेदुःख, जोगतीण प्रथेचे एका पिढी कडून दुसऱ्या पिढीकडे होत जाणारे प्रचलन अशा अनेक गोष्टींचेप्रत्ययकारी चित्रण केले आहे. चंपा, चंपाची आई, आईचा यजमान बसतलिंगाप्पा, चंपाचा प्रियकर रामलिंग, तंगव्वाजोगतीण अशा पात्रांच्या माध्यमातून शोषित आणि शोषक यांची व्यवस्था पृष्ठस्तरावर आणण्यात महादेव मोरे यशस्वी झाले आहे. जोगतीण म्हणजे 'हलते बोलते भोगयंत्र असते' या मानसिकतेतून स्त्रीला विशेषतः देवाची दासी म्हणून सोडल्या जाणाऱ्या जोगतीणीस ओरबाडून खाण्याची आणि आपली कामवासना तृप्त करण्याचे साधन म्हणून त्यांच्याकडे पाहण्याची वृत्ती रामलिंग, भीमा या पुरुषांच्या मध्ये दिसून येते. काही अपवादात्मक प्रसंगी सार्वजनिक जीवनात जोगतीणींना मानसन्मान व उदरनिर्वाहाचे साधन प्राप्त होत असले तरी बहुतांश वेळा तिला अवहेलना व भोगदासी म्हणूनच समाजात स्थान मिळते हे महादेव मोरे कादंबरीतून सांगू पाहतात.

२) बळवंत कांबळे- नापत(१९८४), जोगव्याचे दिवस (१९९३)

बळवंतकांबळेयांचा जन्म देवदासी घराण्यात झाल्यामुळे त्यांनी देवदासींचे जगणे जवळून अनुभवले आहे. देवदासीप्रथा व देवदासींच्या सामाजिक स्थितीचा जवळून अनुभव घेतल्यामुळे कादंबरीतील जोगतीणींच्या चित्रणाला आपोआपच वास्तवतेचा स्पर्श लाभला आहे. अनुभवांना मूल्य प्राप्त झालेले दिसून येते.

देवदासी प्रथेचे अनेक विपरीत परिणाम त्यांनी अनुभवल्यामुळेदेवदासी प्रथेविषयी कमालीची चीड त्यांच्या मनात निर्माण होणे स्वाभाविक आहे.त्यांच्या मनात असलेली ही चीड त्यांनी नापत मधील 'पारू' च्या माध्यमातून व्यक्त केली आहे. पारूही जोगतीण आहे. ती रावसायब इनामदार याच्यामध्ये भावनिकदृष्ट्या गुंतली आहे. त्याच्यामध्ये स्वतःचा आधार व आपल्या होणाऱ्या मुलाचा बाप शोधू पाहत आहे ; पण वासना क्षमवून झाल्यावर जेव्हा रावसायब इनामदार पारूला व तिच्या होणाऱ्या बाळाला दूर लोटू पाहतो त्यावेळी मात्र ती संघर्षाचा पावित्रा घेते. इनामदार हा गावाचा प्रमुख. तो जोगतीण असणाऱ्या पारूला सहज पालापाचोळ्या सारखा बाजूला फेकून देऊ शकतो हे तिच्या भाऊबंदकीला माहित आहे. ते तिची हेटाळणी करतात, दोषारोपण करतात, दुषणे लावतात. पारू मात्र खंबीरपणे आपल्या होऊ घातलेल्या बाळाला त्याचा हक्काचा बाप व घर मिळवून देण्यासाठी भाऊबंदकी विरुद्ध विद्रोह पुकारून इनामादारावरोबर संघर्ष करायला सज्ज होते. गावासमोर जाब विचारायला कचरत नाही. आपल्या घरच्या लोकांकडून देवदासीचे जगणे आपल्यावर लादण्यात आले त्यामुळे आपल्या जीवनाच्या झालेल्या वाताहातीस घरचे लोकच जबाबदार आहेत ही चीड तिच्या मनात आहे.

'जोगव्याचेदिवस' ही बळवंत कांबळे यांची चरित्रात्मक कादंबरी आहे. या कादंबरीतून ते समाजात प्रचलित असलेल्या देवदासी प्रथेचे विकृत स्वरूप उलगडून दाखवण्याचा यशस्वी प्रयत्न करताना दिसतात. बळवंत कांबळे यांची आजी जोगतीण होती. परंपरेनुसार ती आपल्या मुलाला म्हणजेच बळवंत कांबळे यांच्या वडिलांना जोगता म्हणून सोडते. वडिलांनी थोड्या प्रमाणात शिक्षण घेतल्यामुळेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मुक्तिदायी विचारांनी प्रेरित होऊन परंपरेने त्यांच्यावर लादलेले जोखड ते फेकून देतात.देवदासी प्रथेविरुद्धबंड पुकारतात. परंपरेविरूद्ध, रूढीविरुद्धपुकारलेलेबंड हे समाज धुरिणांना मान्य होत नाही त्यामुळे संघर्ष निर्माण होतो. याचे यथार्थ चित्रण जोगव्याचे दिवस या कादंबरीत केलेले आहे.

३) राजनगवस: चौंडक (१९८५), भंडारभोग(१९८९)-

लेखक राजन गवस हे देवदासी जटा निर्मूलन चळवळीशी संबधित कार्यकर्ते असल्यामुळे देवदासींशी त्यांचा प्रत्यक्ष संबंध आलेला आहे. देवदासींचेंजगणे त्यांनी जवळून अनुभवले आहे.

'चौंडक' या कादंबरीतून देवदासींच्या जीवनातील दुःख व्यक्त झाले आहे. ग्रामीण समाज हा अंधश्रद्धा, रूढी, परंपरा यांनी ग्रासलेल्याआहे. 'सुली', नावाच्या मुलीच्या केसात जट आल्यामुळे तिला घराच्या लोकांकडून व समाजाकडून देवदासी म्हणून सोडण्यात येते, शेतकरी कुटुंबात जन्मल्यामुळे आहोरात्र दुःखवाट्याला आलेल्या सुलीला सुखवस्तू घरातील बबन्या आपला आधार वाटतो. मात्रबबन्या तिच्या हतबलतेचा फायदा घेऊन तिचा शारीरिक उपभोग घेतो. तिच्या सोबत कायमस्वरूपी राहणारा बबन्या जेव्हासुली गरोदर राहते त्यावेळी मात्र पळून जातो. सुलीकडूनशरीरसुख उपभोगत असताना आडवी न येणारी बबन्याची कौटुंबिक प्रतिष्ठा सुली गरोदर झाल्यानंतर आडवी येते आणि सुलीला लाथाडत परांगदा होण्याचा पर्याय बबन्या स्वीकारतो. 'सुली'नावाच्या देवदासीच्या माध्यमातून देवदासी प्रथेचे अनेकविध पैलू वाचकासमोर आणण्याचा प्रयत्न लेखक करतो. अंधश्रद्धा, दारिद्र्य, अज्ञान, परंपरा यामुळे अनेक मुलींवर देवदासीपण लादण्यात येते. सुबाण्णासारखा एखादाच बाप पुरुष असूनही अशा प्रथांना विरोध करण्याचा प्रयत्न करतो. मात्रघरातील स्त्रिया या प्रथेला खतपाणी घालतात. अक्कू जोगातिणी सारख्या जोगातिणी आपली परंपरा टिकावी म्हणून मुलींना अशा वाईट प्रथेत ओढू पाहतात. "गावाचेपीक, कुणीबीजनावर सोडावं, हीमोकळीच की, देवाची ती देवाची [illegible]" अशी देवदासी विषयी समाजाची मानसिकता असते. अशी अनेक निरीक्षणे राजन गवस कादंबरीच्या माध्यमातून समोर ठेवतात.

Co-ordinator
IQAC
Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

Estd 1963

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

उपरोक्तकादंबरीत महादेव मोरे यांनी 'चंपा' या मध्यवर्ती पात्राच्या माध्यमातून जोगतीण, जोगतीणींची परंपरा, जोगतीणींच्यावाट्याला येणारेदुःख, जोगतीण प्रथेचे एका पिढी कडून दुसऱ्या पिढीकडे होत जाणारे प्रचलन अशा अनेक गोष्टींचेप्रत्ययकारी चित्रण केले आहे. चंपा, चंपाची आई, आईचा यजमान बसवलिंगाप्पा, चंपाचा प्रियकर रामलिंग, तंगव्वाजोगतीण अशा पात्रांच्या माध्यमातून शोषित आणि शोषक यांची व्यवस्था पृष्ठस्तरावर आणण्यात महादेव मोरे यशस्वी झाले आहे. जोगतीण म्हणजे 'हलते बोलते भोगयंत्र असते' या मानसिकतेतून स्त्रीला विशेषतः देवाची दासी म्हणून सोडल्या जाणाऱ्या जोगतीणीस ओरबाडून खाण्याची आणि आपली कामवासना तृप्त करण्याचे साधन म्हणून त्यांच्याकडे पाहण्याची वृत्ती रामलिंग, भीमा या पुरुषांच्या मध्ये दिसून येते. काही अपवादात्मक प्रसंगी सार्वजनिक जीवनात जोगतीणींना मानसन्मान व उदरनिर्वाहाचे साधन प्राप्त होत असले तरी बहुतांश वेळा तिला अवहेलना व भोगदासी म्हणूनच समाजात स्थान मिळते हे महादेव मोरे कादंबरीतून सांगू पाहतात.

२) बळवंत कांबळे- नापत(१९८४), जोगव्याचे दिवस (१९९३)

बळवंतकांबळेयांचा जन्म देवदासी घराण्यात झाल्यामुळे त्यांनी देवदासींचे जगणे जवळून अनुभवले आहे. देवदासीप्रथा व देवदासींच्या सामाजिक स्थितीचा जवळून अनुभव घेतल्यामुळे कादंबरीतील जोगतीणींच्या चित्रणाला आपोआपच वास्तवतेचा स्पर्श लाभला आहे. अनुभवांना मूल्य प्राप्त झालेले दिसून येते.

देवदासी प्रथेचे अनेक विपरीत परिणाम त्यांनी अनुभवल्यामुळेदेवदासी प्रथेविषयी कमालीची चीड त्यांच्या मनात निर्माण होणे स्वाभाविक आहे.त्यांच्या मनात असलेली ही चीड त्यांनी नापत मधील 'पारू' च्या माध्यमातून व्यक्त केली आहे. पारूही जोगतीण आहे. ती रावसाहब इनामदार याच्यामध्ये भावनिकदृष्ट्या गुंतली आहे. त्याच्यामध्ये स्वतःचा आधार व आपल्या होणाऱ्या मुलाचा बाप शोधू पाहत आहे ; पण वासना क्षमवून झाल्यावर जेव्हा रावसाहब इनामदार पारूला व तिच्या होणाऱ्या बाळाला दूर लोटू पाहतो त्यावेळी मात्र ती संघर्षाचा पवित्रा घेते. इनामदार हा गावाचा प्रमुख. तो जोगतीण असणाऱ्या पारूला सहज पालापाचोळया सारखा बाजूला फेकून देऊ शकतो हे तिच्या भाऊबंदकीला माहित आहे. ते तिची हेटाळणी करतात, दोषारोपण करतात, दुषणे लावतात. पारू मात्र खंबीरपणे आपल्या होऊ घातलेल्या बाळाला त्याचा हक्काचा बाप व घर मिळवून देण्यासाठी भाऊबंदकी विरुद्ध विद्रोह पुकारून इनामादाराबरोबर संघर्ष करायला सज्ज होते. गावासमोर जाब विचारायला कचरत नाही. आपल्या घरच्या लोकांकडून देवदासीचे जगणे आपल्यावर लादण्यात आले त्यामुळे आपल्या जीवनाच्या झालेल्या वाताहातीस घरचे लोकच जबाबदार आहेत ही चीड तिच्या मनात आहे.

'जोगव्याचेदिवस' ही बळवंत कांबळे यांची चरित्रात्मक कादंबरी आहे. या कादंबरीतून ते समाजात प्रचलित असलेल्या देवदासी प्रथेचे विकृत स्वरूप उलगडून दाखवण्याचा यशस्वी प्रयत्न करताना दिसतात. बळवंत कांबळे यांची आजी जोगतीण होती. परंपरेनुसार ती आपल्या मुलाला म्हणजेच बळवंत कांबळे यांच्या वडिलांना जोगता म्हणून सोडते. वडिलांनी थोड्या प्रमाणात शिक्षण घेतल्यामुळेव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मुक्तिदायी विचारांनी प्रेरित होऊन परंपरेने त्यांच्यावर लादलेले जोखड ते फेकून देतात.देवदासी प्रथेविरुद्धबंड पुकारतात. परंपरेविरूद्ध, रूढीविरुद्धपुकारलेलेबंड हे समाज धुरिणांना मान्य होत नाही त्यामुळे संघर्ष निर्माण होतो. याचे यथार्थ चित्रण जोगव्याचे दिवस या कादंबरीत केलेले आहे.

३) राजनगवस: चौंडक (१९८५), भंडारभोग(१९८९) -

लेखक राजन गवस हे देवदासी जटा निर्मुलन चळवळीशी संबधित कार्यकर्ते असल्यामुळे देवदासींशी त्यांचा प्रत्यक्ष संबंध आलेला आहे. देवदासींचेजगणे त्यांनी जवळून अनुभवले आहे.

'चौंडक' या कादंबरीतून देवदासींच्या जीवनातील दुःख व्यक्त झाले आहे. ग्रामीण समाज हा अंधश्रद्धा, रूढी, परंपरा यांनी ग्रासलेल्याआहे. 'सुली' नावाच्या मुलीच्या केसात जट आल्यामुळे तिला घरच्या लोकांकडून व समाजाकडून देवदासी म्हणून सोडण्यात येते. शेतकरी कुटुंबात जन्मल्यामुळे आहोरात्र दुःखवाट्याला आलेल्या सुलीला सुखवस्तू घरातील बबन्या आपला आधार वाटतो. मात्रबबन्या तिच्या हतबलतेचा फायदा घेऊन तिचा शारीरिक उपभोग घेतो. तिच्या सोबत कायमस्वरूपी राहणारा बबन्या जेव्हासुली गरोदर राहते त्यावेळी मात्र पळून जातो. सुलीकडूनशरीरसुख उपभोगत असताना आडवी न येणारी बबन्याची कौटुंबिक प्रतिष्ठा सुली गरोदर झाल्यानंतर आडवी येते आणि सुलीला लाथाडत परांगदा होण्याचा पर्याय बबन्या स्वीकारतो. 'सुली'नावाच्या देवदासीच्या माध्यमातून देवदासी प्रथेचे अनेकविध पैलू वाचकासमोर आणण्याचा प्रयत्न लेखक करतो. अंधश्रद्धा, दारिद्र्य, अज्ञान, परंपरा यामुळे अनेक मुलींवर देवदासीपण लादण्यात येते. सुबाण्यासारखा एखादाच बाप पुरुष असूनही अशा प्रथांना विरोध करण्याचा प्रयत्न करतो. मात्रघरातील स्त्रिया या प्रथेला खतपाणी घालतात. अक्कू जोगातिणी सारख्या जोगातिणी आपली परंपरा टिकावी म्हणून मुलींना अशा [illegible] प्रथेत ओढू पाहतात. "गावाचेपीक, कुणीबीजनावर सोडावं, हीमोकळीच की, देवाची ती देवाची [illegible]" अशी देवदासी विषयी समाजाची मानसिकता असते. अशी अनेक निरीक्षणे राजन गवस कादंबरीच्या माध्यमातून समोर ठेवतात.

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya Purna (Jn.) Estd 1983

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

'भंडारभोग'ही राजन गवस यांची या विषयावरील दुसरी कादंबरी आहे. 'तायप्पा' या जोगता असणाऱ्या मुख्य पात्राभोवती ही कादंबरी फिरते. लहानपणी ताप आल्यानंतर डॉक्टरकडून इलाज करूनही तो बरा होत नाही. म्हणून कुटुंबातील लोक नवस बोलतात. तापामुळे लाघवीवाटे रक्त जाते. त्याचा अर्थ अंधश्रद्धेने गृहीत धरून तायप्पाला देवीला सोडले जाते. तायप्पाच्या माध्यमातून 'जोगता' या प्रथेविषयी राजन गवस सांगू पाहतात. त्याचवेळी कल्लवा, आक्कव्वा, गंगव्वा, शेवंताक्का अशा अनेक जोगतीनींचा जीवनपट राजन गवस यांनी उभा केला आहे. अंधश्रद्धेमुळे स्त्रियांचा होणारा छळ, पुरुषावर बाईपण लादणे, जोगतिणीवर असणाऱ्या मर्यादा, तिचे समाजाकडून माणूसपण नाकारणे, जोगतीनींची होणारी पिळवणूक, देवींची जागरणेघालण्यासाठी भरणारे मेळे, त्याआड चालणारे व्यभिचार, मेळ्यामधील स्पर्धा अशा अनेक बाबींचे राजन गवस परखडपणे चित्रण करतात.

समारोप-

भारतातील अनेक राज्यात सुरु असलेल्या देवदासी प्रथेच्या मुळाशी समाजातील अशिक्षितपणा, अज्ञान, अंधश्रद्धाही सुरुवातीला कारणे होती. अलीकडच्या काळात मात्र उदरनिर्वाहाचे साधन म्हणूनही ही प्रथा जोपासण्यात येते. देवदासी प्रथेत सुरुवातीच्या टप्प्यात जरी देवदासी होणाऱ्या स्त्रीला समाजात मान- सन्मान प्राप्त होत असला तरीबहुतांश वेळा स्त्रीला भोगदासी म्हणुनच समाजात स्थान मिळते. समाजातील पुरुष तिला उपभोगण्याची मनासिकता बाळगतात. देवाची दासी ती गावची दासी तिच्यावर समाजाची मालकी अशी धारणा समाजाची पक्कीझालेली दिसून येते. त्यामुळे मोठ्या प्रमणात लैंगिक छळाला देवदासी समूहाला सामोरे जावे लागते. नियमितपणेहोणाऱ्या लैंगिक छळामुळे अनेक देवदासींना दुर्धर आजारांना बळी पडावे लागते.उत्तर आयुष्यात देवदासींचीमोठ्या प्रमाणात परवड होताना दिसून येते. म्हातारपणी आधार मिळावा, अर्थार्जन व्हावे यासाठी नवीन मुलींना देवदासी प्रथेकडे ओढण्याचा वयस्क देवदासींचा कल असलेला दिसून येतो. त्यासाठी त्या देवीची भीती घालतात, अंधश्रद्धा पसरवितात व आपला हेतू साध्य करण्याचा प्रयत्न करतात. काहीचदेवदासी समाजातील रूढींना व प्रथांना विरोध करून आपला स्वतःचा मार्ग निवडतात मात्र त्यासाठी त्यांना मोठ्या प्रमाणात संघर्ष करावा लागतो. समाजाकडून व आप्त स्वकियांकडून त्रास सहन करावा लागतो.अशा अनेक गोष्टींचे चित्रण मराठी साहित्यात कादंबरीकारांनी केलेली आहे.

संदर्भ:

१) कांबळे, उत्तम: देवदासी आणि नग्नपूजा, लोकावाङ्मयगृह,मुंबई, जुलै २०१५, अकरावी आवृत्ती

२) कांबळे, बळवंत : भारतातील देवदासी प्रथा, चळवळ आणि पुनर्वसन, श्रीविद्याप्रकाशन, पुणे, २०००

३) राजस, वसंत: देवदासी: शोध आणि बोध, सुगावा प्रकाशन, पुणे, १९९७

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

Estd. 1963

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani